

Крізь Великодні минулі...

Юрій Клен

Ні в одній країні, мабуть, Великдень не святкувалося так урочисто, як у нас в Україні. У народів германських, німців, шведів та інших найулюбленішим святом є Різдво, але Великдень став найурочистішим святом православної Церкви.

У давній Персії існував культ Мітри, бога, що прийняв великі муки, і свято його відповідало нашому Великодню. Легенда про Мітру багато спільного має з історією Христових страждань, бо й він розпинався людьми.

Пам'ятаю, як у дитинстві вражав мене той епізод, що Пілат умивав руки перед очима народу, тим немов би вмиваючи себе від гріха. Дивним здавалося мені, як могла йому прийти думка розіграти таку оригінальну, на мій погляд, комедію. Аж багато пізніше довідався я, що то був обрядовий звичай, запроваджений у римському суді, і що це робив кожний суддя перед смертними вироками, наочно тим обрядом доводячи, що не лягає на нього особиста відповідальність за смерть того, кого карає уряд, і нічогісінького оригінального тут не було.

Наше століття не застосовує того обряду, бо води всіх морів і океанів не вистачило б, щоб відмити кров безвинно пролиту мільйонів жінок, дітей і беззахисних старих людей. Воно зрезигнувало* з символіки. За часів останньої війни запроваджено свого роду "конвеєрні" способи страти, способи масового нищення...

Але Великдень зв'язаний у нашій уяві не зі смертю, а з життям, – життям, яке ту смерть пододало, і з весною, коли природа прокидається від зимового сну. Чи ж не було подібне свято й у єгиптян, які знали легенду про бога Озіріса, розтерзаного на частки, і воскреслого?

Спогад мій лине до дитячих років, до тих бучних весняних ночей, коли навколо церкви палали бочки зі смолою, коли жінки, розклавши навколо свої паски і крашанки, чекали на вихід священика, що має святити їх. Великодня неділя в одному місті на Волині. Після служби Божої веселий натовп перед церквою. Червоні, сині, жовті стрічки в дівочих косах. Хлопці з кишенями, набитими крашанками. Український звичай "цокатися": у кого крашанка міцніша й проб'є кінцем чужу крашанку, той виграв. Б'ють спочатку гострішим кінцем, а коли розбився гострий, повертають тупим кінцем. У високій ціні міцна крашанка. Кріпость її випробовують, постукуючи гострим кінцем по зубах. Всі хлопці прекрасні "знавці", "фахівці" тієї справи. Деякі хитруни проколюють шкаралупу й наливають воску. Кажуть, тоді яйце стає міцнішим. Але то вважається за ошуканство. Іноді може трапитись і "кам'янка", себто кам'яна крашанка. Але то вже справжній злочинець, хто нею користується. Та й таку "кам'янку" легко виявити, взявши її на зуби. Ось один парубок хизується, що вже виграв шістдесят крашанок. Певно прийшов на майдан, озброєний найміцнішими. Ось малий хлопець виграв одну по одній... "Кам'янка, кам'янка!" кричать другі хлопці. Та малий не звертає уваги. Він своєю крашанкою побиває усіх. "Кам'янка!" уперто починають кричати інші.

"Кам'янка?" перепитав він і з усього розмаху шпурляє крашанку, оту свою найціннішу зброю, об камінь, і вона розлітається на шматочки. Хлопці, засоромлені й здивовані цією саможертвенністю, замовкають...

Великодні в Києві... Я вже не хлопець, а студент. Гудуть дзвони в Софії, у Михайлівському, у Володимирському соборі, у "Залізній церкві"*, а ми веселим натовпом юнаків і дівчат переходимо з однієї церкви в другу. Чи ж можна в таку ніч спати? У ніч, коли повітря гуде й співає... Насамперед треба дочекатися хресного ходу, того моменту, коли священик, з'явившись на порозі церковному, проголосить "Христос воскрес!" А потім... хіба до світанку хтось піде додому, коли на Володимирській горі весною пахнуть бруньки на деревах, коли вітер з-за Дніпра доносить пахощі верби, яка щойно розпустилася!

А вдома вже чекає стіл, накритий білим обрусом, заставлений пасками, горілками, наливками, крашанками...

Великдень на Архангельщині. Рік 1917. В який же то далекий куток світу закинула мене доля на заслання!* Ані пасок, ані крашанок. Люди заможні, але звичаю того не відають. Та селяни здебільшого не знають, що то яйця, бо ніколи їх не бачили. У сусідньому селі Шотогорці є баба, що має кілька курок, так про це у всіх околицях оповідають, як про диво якесь. Церква за річкою. Лід почав підтаювати, і переходити її небезпечно. Після служби підходять під благословення. Священик однією рукою дає хреста цілувати, а другою від кожного приймає "мзду", яку кладе в калитку.

Ні, такого звичаю нема в Україні! Краще піти геть і не дивитись...

Рік 1921. Дні великодні в Баришівці на Полтавщині. О, на яку пізню весну припав Великдень! Всі дерева в повному цвіті. Вишні біліють у темряві. Пахощами насичене повітря. Це мало не справжнє літо. Чистий четвер я і приятель мій Зеров* одвідуємо то одну, то другу з двох баришівських церков. Правда, часи страшні настали, і марно в устах мого супутника складаються вже рядки сонета, що рівняє наші часи з отими ерусалимськими:

Навколо нас кати і кустодії*,
синедріон, і кесар, і претор.

Це долі нашої смутний узор.*

Виходимо з церкви, а вгорі мигтять у теплом повітрі вогні зорі.

А от ідуть уже дівчата з церкви, несучи свічки у паперових ліхтариках, і відблиски цвітуть на їхніх обличчях. Вся вулиця плине потоком. Видовище, яке хвилює душу і збуджує в ній сотні далеких спогадів.

А от суботня ніч. Селянки принесли свої крашанки й паски, як це робилося за давніх часів. Десь у Києві це заборонено, а тут життя сміється з усіх тих заборон і береже звичаї старовини. А вишні, вишні в білому цвіті, що обступили цвинтар, і хвилі духмяні, що на крилах вітру долинають до нас! Мимоволі спливають у пам'яті слова нашої поетки Лесі:

Весни такої не було й не буде*...

Рік 1922. Великодня ніч у Києві. О, яка ж то ніч! Який галас, яка ілюмінація!

Прожектори прорізують темряву й вихоплюють з неї світлі плями... Мов карнавальний похід вулицями пересувається антирелігійна демонстрація. Авта з дівчатами й хлопцями. Маски, бороди, блазні. Хтось перевдягнений за попа, з сивою бородою аж по пояс, кропить водою направо й наліво; крики, ракети злітають у повітря й розриваються з гучним лускотом. Всі вулиці захрясли людом, ледве можна ними пересуватися. Я все спостерігаю з Софійського майдану, де гамір доходить своєї найвищої точки... Он і жінку везуть перевдягнену за Матір Божу, а вколо неї танцює якийсь гурт у блазницьких одягах...

Протискаюсь на цвинтар Софійського Собору й зразу немов би потрапляю в інший світ. Людей, що моляться і в церкві і надворі, багато. Не дивлячись на гармидер на площі, на ракети, що злітають у небо, – тут за високим муром панує тиша. Хвиля того галасу немов би розбивається об камінну твердиню і безсило відлинає назад. Навіть ні одна з ракет якимсь чудом не падає в юрбу тих, що зійшлись на молитву. Мені аж дивно, що той мур так може ізолювати від хаосу. О, як добре часами буває – відокремити себе муром від того світу, де запанували чорти й блазні, щоб у тихій самотині душі своєї відчутти Бога...

І ще один великодній спогад. Не пам'ятаю вже, який рік. З нагоди свята влаштовано антирелігійний виступ. Театральна заля повна народу. Запрошено на диспут і митрополита. Виступають найвидатніші промовці антирелігійної пропаганди, які проречисто й логічно намагаються довести, що Христос ніколи не існував, що віра є забобон. Люди мовчки й уважно слухають. Останнім мав би слово сказати митрополит, але лишається десять хвилин до закриття зборів. Голова йому пропонує:

– Може зрезигнуєте зі свого слова, бо лишається щось із хвилин п'ять – однаково нічого не встигнете сказати.

– Ні, – відповідає той, – мені вистачить півхвилини.

Митрополит сходить на трибуну, обводить очима залю і кидає урочисто й коротко:

– Христос воскрес.

– Воїстину воскрес! – майже одноголосно відповідає натовп.

– Більше мені нічого не треба!

З цими словами він лишає трибуну.

Примітки

Зрезигнувати – відмовитися, зректися.

"Залізна церква" – храм Іоанна Златоуста, котрий з 1871 по 1934 рік знаходився в районі Єврейського базару в Києві. Був знищений радянською владою. На її місці збудували будинок цирку.

В який же то далекий куток світу закинула мене доля на заслання! – Під час Першої світової війни українські німці російською владою були вислані у заслання, зокрема в північні губернії Росії. Юрій Клен, будучи за походженням німцем, відбував заслання в Архангельській губернії. Саме там він усвідомив величезну різницю між росіянами та українцями.

... приятель мій Зеров... – Микола Зеров (1890-1937) – український поет, літературознавець, літературний критик, майстер сонетної форми та перекладач античної поезії. Лідер "неокласиків", до яких належав і Юрій Клен. Жертва сталінського терору.

Кустодій – вартовий.

Навколо нас кати... – От повний текст цього сонету:

Свічки і теплий чад. З високих хор
Лунає спів туги і безнадії;
Навколо нас – кати і кустодії,
Синедріон, і кесар, і претор.
Це долі нашої смутний узор,
Це нам пересторогу півень піє,
Для нас на дворищі багаття тліє
І слуг гуде архієрейський хор.
І темний ряд євангельських історій
Звучить як низка тонких алегорій
Про наші підлі і скупі часи.
А за дверми, на цвинтарі, в притворі
Весна і дзвін, дитячі голоси
І в вогкому повітрі вогкі зорі.

Весни такої не було й не буде... – Рядок з віршу "Давня весна". От увесь його текст:

Була весна весела, щедра, мила,
Промінням грала, сипала квітки,
Вона летіла хутко, мов стокрила,
За нею вслід співучії пташки!
Все ожило, усе загомоніло –
Зелений шум, веселая луна!
Співало все, сміялось і бриніло,
А я лежала хвора й самотна.
Я думала: "Весна для всіх настала,
Дарунки всім несе вона, ясна,
Для мене тільки дару не придбала,
Мене забула радісна весна".
Ні, не забула! У вікно до мене
Заглянули від яблуні гілки,
Замиготіло листячко зелене,
Посипались білесенькі квітки.
Прилинув вітер, і в тісній хатині
Він про весняну волю заспівав,
А з ним прилинули пісні пташині,
І любий гай свій відгук з ним прислав.

Моя душа ніколи не забуде
Того дарунку, що весна дала;
Весни такої не було й не буде,
Як та була, що за вікном цвіла.